

مسجد و نظام اسلامی

رضا باذلی

کارشناس ارشد فلسفه دین

معنای مسجد

واژه مسجد از لحاظ لغوی از باب (سجد یسجد) بوده، اسم مکان به معنی مکان و جایگاه سجده است؛ اما در اصطلاح به معنای جایگاه ویژه‌ای برای عبادت و نیایش خداوند متعال به کار می‌رود. وجه تسمیه عبادتگاه مسلمانان به مسجد از آن روست که سربه سجده نهادن، مظهر اوج فروتنی در برابر خداوند است. از این رو در اسلام محل عبادت را مسجد نامیده‌اند.

در روایات، از مسجد با تعبیرهایی مانند «خانه خدا»، «مجالس انبیا»، «خانه هر شخص با تقوا»، «بهترین مکان‌ها» و «باغ بهشتی»^۱ یاد شده است. از این رو مسلمانان به برقراری ارتباط با این کانون دل‌ها دعوت، و به گسترش بهره‌گیری از برکات مادی و معنوی مسجد، تشویق شده‌اند.

نظام اسلامی

نظام، واژه‌ای عربی است که معانی متعددی برای آن ذکر شده که به دو معنای آن که با بحث نوشته حاضر مرتبط است اشاره می‌شود. یک معنای نظام در لغت، مجموعه قوانین، قواعد و سنن یا نوامیسی است که قوام و انتظام چیزی بر آن نهاده شده است.^۲ معنای دیگر واژه نظام، مجموعه دستگاه حکومتی است.^۳

مقصود از نظام اسلامی، نظامی است که ملاک و معیار همه قوانین و قواعد خود را اسلام و دستورهای آن قرار دهد. چنین نظامی ممکن است در زمان حضور معصوم تأسیس شود یا در زمان غیبت او. در زمان حضور معصوم، رهبری چنین نظامی قطعاً بر عهده معصوم است؛ اما در زمان غیبت، رهبری آن بر عهده فقیه جامعه‌الشرایط (ولی فقیه) است.

نظام اسلامی در عصر پیامبر اکرم (ص) و امیرمؤمنان علی (ع) و نیز نظام کنونی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان از مصادیق نظام اسلامی برشمرد. بنابراین مراد از نظام اسلامی در این نوشتار، نظام اسلامی به صورت کلی و اعم از نظام

^۱ رجوع شود به فرهنگ نامه مسجد، ری شهری، انتشارات دارالحدیث

^۲ فرهنگ یزرگ سخن، دکتر حسن انوری، جلد ۸

^۳ همان

اسلامی زمان حضور معصومان است؛ یعنی به طور کلی هر نظامی که محتوای آن با قوانین اسلام مطابقت داشته باشد. می‌توان از نظام اسلامی، به جامعه اسلامی یا حکومت اسلامی تعبیر کرد.

رابطه مسجد با نظام اسلامی

اگر چه هدف اصلی از بنای مسجد، ایجاد مکان خاصی برای عبادت است؛ نباید از جنبه‌ها و کارکردهای دیگر آن غافل بود. با نگاهی گذرا به تاریخ صدر اسلام و پس از آن، درمی‌یابیم که مسجد در زمان پیامبر اسلام (ص)، فقط محل عبادت نبود، بلکه کارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی نیز در آن انجام می‌گرفت.

رابطه مسجد با نظام اسلامی، رابطه دوسویه است. از طرفی مسجد با نظام اسلامی در ارتباط است و موجب تقویت و پایداری و گسترش آن می‌شود. از سوی دیگر نظام اسلامی در حفظ و نگهداری و توسعه مساجد تلاش می‌کند. در واقع هر یک از آن دو برای حفظ، تقویت و توسعه، به دیگری نیازمند است. مساجدی که در نظام‌های اسلامی وجود دارند، از هر لحاظ با مساجد جوامع غیراسلامی تفاوت دارد. در نظام‌های اسلامی، مردم و حکومت برای حفظ و گسترش و فعال بودن مساجد از هیچ کوششی دریغ نمی‌کنند. اما در جوامع و نظام‌های غیراسلامی، هیچ اهمیتی برای مساجد قائل نیستند؛ بلکه احياناً در تخریب آنها سعی و تلاش می‌کنند. در روایتی امام صادق (ع) این واقعیت را بدین گونه بیان فرموده‌اند: «إِنَّ فِي وَايَةِ الْوَالِيِ الْجَائِرِ... هَدْمُ الْمَسَاجِدِ» ولایت پيشوای ستمگر موجب ویرانی مساجد است. مسجد برای نظام اسلامی به منزله پایگاه و مرکز تبلیغ، گسترش و تقویت آن می‌باشند. مسجد نقش تعیین‌کننده و بسیار مهمی در حاکمیت ارزش‌های دینی و اسلامی در جامعه ایفا می‌کند. ولی در نظام‌های غیراسلامی، مساجد نه تنها در تبلیغ و گسترش آنها نقش و اثری ندارند، بلکه دائماً در جهت براندازی چنین نظام‌هایی سعی و کوشش می‌کنند. شاهد عینی این مدعا نهضت بیداری اسلامی در کشورهای عربی است. در این کشورها مردم از مساجد به عنوان پایگاه و سنگری علیه حکومت بهره می‌برند. حاکمان نیز برای جلوگیری از نهضت و قیام مردم، به تخریب مساجد می‌پردازند.

بنابراین مسجد و نظام اسلامی با یکدیگر رابطه دو طرفه داشته، هر یک از آن دو بر دیگری آثار و نقش‌هایی دارد. در ادامه به نقش‌های هر یک اشاره می‌کنیم.

نقش مسجد در نظام اسلامی

مسجد نقش‌ها و تأثیرات فراوانی از جهت حفظ، تقویت و گسترش نظام اسلامی دارد. به طور مختصر به چند نمونه اشاره می‌کنیم.

۱. مسجد را می‌توان مهم‌ترین مرکز و پایگاه تبلیغ و ترویج معارف اسلامی دانست. تبلیغ و ترویج معارف اسلام، تبلیغ، تقویت و گسترش نظام اسلامی است. هراندازه مردم با اسلام و معارف آن بیشتر آشنا شوند، راه برای نظام اسلامی، هموارتر می‌شود.

۲. یکی از کارکردهای مسجد، احیا و گسترش تربیت دینی است. مسجد از طرق مختلف بر تربیت دینی افراد تأثیر می‌گذارد. تربیت دینی و اسلامی مردم یکی دیگر از راه‌های هموار کردن برقراری هرچه بهتر نظام اسلامی است.

۳. مسجد سنگر دفاع از اسلام و نظام اسلامی است. مسجد همواره سنگری برای مسلمانان، جهت خنثی کردن تبلیغات منفی استعمارگران و همچنین اعتلای اسلام بوده است. با برپایی سخنرانی‌ها و جلسات روشنگرانه سیاسی و انقلابی و فرهنگی در مسجد، همواره تبلیغات دشمنان اسلام علیه اسلام و نظام اسلامی خنثی شده است. این مدعا با رجوع به تاریخ صدر اسلام و نیز تاریخ معاصر آشکار می‌شود.

۴. مسجد با ایجاد روحیه انقلابی، زمینه مساعدی برای شکل‌گیری نظام اسلامی به وجود می‌آورد. از این جهت مسجد در ایجاد و برقراری نظام اسلامی، نقش بسزایی دارد. برای مثال می‌توان به نظام اسلامی کنونی اشاره کرد که ریشه و منشأ اصلی آن در زمان طاغوت از مساجد شکل گرفت.

۵. یکی از نیازهای اساسی هر نظامی، همبستگی نیروها و افراد آن نظام است. هر نظامی که از همبستگی و وحدت نیروهایش برخوردار نباشد، نمی‌تواند نظام موفق باشد. از این رو نظام اسلامی نیز به همبستگی نیروهای مسلمان دارد، منتها وحدتی بر محور دستورهای اسلامی. مسجد با ایجاد وحدت اجتماعی میان مسلمانان، نقش شایانی در این زمینه در تقویت و پایداری نظام اسلامی ایفا می‌کند.

۶. یکی دیگر از نقش‌های مسجد در نظام اسلامی، بیان ملاک‌ها و شاخص‌های نظام اسلامی در مسجد است که موجب تقویت هرچه بیشتر آن می‌شود.

۷. در صدر اسلام مسجد به عنوان پایگاه و مرکز اصلی حکومت به شمار می‌رفت. اداره جامعه اسلامی، قضاوت، مذاکره و گفت‌وگوهای سیاسی با سفیران و هیئت‌های اعزامی از قبایل و طوایف مختلف، اعزام سربازان به سوی میدان جنگ، فرماندهی جنگ و... همه در مسجد انجام می‌گرفت. امام خمینی (ره) می‌فرماید: «در صدر اسلام از همین مسجد‌ها جیش‌ها، ارتش‌ها راهمی‌افتاده، مرکز تبلیغات سیاسی اسلام بوده مسجد. هر وقتیکه گرفتاری پیدا می‌شد، صدای کردند که «الصَّلَاةُ بِالْجَمَاعَةِ»، اجتماع می‌کردند. آن گرفتاری را طرحمی کردند، این صحبت‌ها را می‌کردند. مسجد، مرکز اجتماع سیاسی است»^۱. اگرچه در جوامع کنونی مکان‌هایی برای موارد فوق در نظر گرفته شده است، هنوز هم برخی از این موارد در مسجد انجام می‌گیرد.

نقش نظام اسلامی در مسجد

همان‌طور که مسجد نقش‌هایی در نظام اسلامی دارد، نظام اسلامی نیز در تقویت و رونق گرفتن و توسعه مساجد نقش‌هایی دارد که به برخی از این موارد به صورت فهرست‌وار اشاره می‌شود.

۱. در نظام اسلامی، حاکم اسلامی و کارگزاران وی در ساختن مساجد جدید و تعمیر و نوسازی مساجد موجود، همت می‌گمارند. از این رو مساجد توسعه یافته، محفوظ می‌مانند.

۲. در نظام اسلامی نه تنها مردم از رفتن به مسجد، منع نمی‌شوند، بلکه برعکس تشویق و ترغیب می‌شوند. بر این اساس مساجد در نظام اسلامی رونق گرفته، شاهد حضور پرشور مردم خواهند بود. در این زمینه می‌توان به کلام امام خمینی (ره) اشاره کرد: «مسجدها را محکم نگه دارید و پرجمعیت کنید. من امروز باید بگویم که تکلیف است برای مسلمان‌ها. حفظ مساجد امروز جزء امور است که اسلام به ما و بست‌هاست»^۱.

۳. مسجد در نظام اسلامی، برخلاف نظام‌های غیراسلامی، صرفاً اختصاص به عبادت فردی ندارد؛ بلکه در چنین نظامی است که کارکردهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مسجد بروز می‌یابد.

پی‌نوشت:

۱. صحیفه امام؛ ج ۱۰، ص ۱۷.

۲. همان؛ ج ۱۳، ص ۲۱.